

Naslov članka/Article:

Izzivi šolskega svetovalnega dela s perspektive družbenih in formalnopravnih sprememb v obdobju po nastanku programskih smernic

Challenges in School Counselling from the Perspective of Social and
Formal Legal Changes in the Period after the Creation of Programme
Guidelines

Avtor/Author:

dr. Ksenija Domiter Protner

DOI:

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Šolsko svetovalno delo št. 3/2023, letnik 27

ISSN 1318-8267

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2023

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/solsko-svetovalno-delo/>

Izzivi šolskega svetovalnega dela s perspektive družbenih in formalnopравnih sprememb v obdobju po nastanku programskih smernic

Challenges in School Counselling from the Perspective of Social and Formal Legal Changes in the Period after the Creation of Programme Guidelines

Dr. Ksenija Domiter Protner,
I. gimnazija Maribor

3

Izvleček

Članek prikazuje vpliv spremenjenih družbenih okoliščin, ki posledično sprožajo tudi spremembe v šolskem svetovalnem delu. Namen prispevka je pregled ključnih družbenih in formalnopравnih sprememb v obdobju četrto stoletja od sprejetja in uveljavitve programskih smernic šolskega svetovalnega dela ter njihovega vpliva na to delovno področje v srednjih šolah. V ta namen smo pregledali obstoječe raziskave in analize šolskega svetovalnega dela, relevantne študije drugih področij, pravne akte ter podatke Statističnega urada Republike Slovenije. Spremembe v družbi in posledično v šoli so številne in kompleksne. Ključna ugotovitev je, da sta tako obseg kot strokovna celovitost šolskega svetovalnega dela izjemno povečana, normativi šolskega svetovalnega dela pa neustrezni. Pregledane analize kažejo, da so šolske svetovalne službe kljub izrazito naraščajočim potrebam po strokovnem delu čedalje bolj obremenjene z administrativnim delom, za ob navedenih spremembah še posebno nujne razvojno-analitične in preventivne dejavnosti pa jim zmanjkuje časa. Ob potrebi po še nadaljnjem izboljšanju normativov se kaže kot posebno pomembna opredelitev delovnih področij in nalog šolske svetovalne službe.

Ključne besede:

programske smernice šolskega svetovalnega dela, družbene spremembe, formalnopравne spremembe, preventiva, razvojno-analitične naloge, normativi, delovne naloge

Abstract

Keywords:

programme guidelines for school counselling, social changes, formal legal changes, prevention, development and analytical tasks, norms, work tasks

The article illustrates the impact of changed social circumstances, which consequently bring about changes in school counselling. The purpose of the article is to review the key social and formal legal changes in the quarter century since the adoption and implementation of programme guidelines for school counselling and their impact on this area of work in secondary schools. For this purpose, we reviewed the existing research and analyses of school counselling, the relevant studies from other fields, legal acts, and data from the Statistical Office of the Republic of Slovenia. Changes in society and, consequently, in school are numerous and complex. The key finding is that the scope and professional integrity of school counselling have increased dramatically, while the school counselling norms are unsuitable. The reviewed analyses show that, despite the growing needs for professional work, school counselling services are becoming increasingly burdened with administrative work, thus lacking the time to carry out development, analytical and preventive activities that are necessary in light of the above-mentioned changes. Besides the need to further improve the norms, another particularly important need is to define the work areas and tasks of the school counselling service.

Uvod

Šolsko svetovalno delo je v slovenskih šolah prisotno od konca šestdesetih let 20. stoletja. S sprejetjem Zakona o organizaciji in ijnanciranju vzgoje in izobraževanja leta 1996 ter tri leta kasneje še z uveljavitvijo programskih smernic šolske svetovalne službe pa pomen in značilnosti šolskega svetovalnega dela dobijo tudi formalnopravno podlago. Namen prispevka je osvetliti programske smernice z vidika družbenih sprememb in novih izzivov v šolah ter v šolskem svetovalnem delu v obdobju po letu 1998.

Po sprejetju dokumenta Programske smernice je bilo o stanju, spremembah in pomenu šolske svetovalne službe v posameznih obdobjih opravljenih več analiz. Izpostavila bi jih nekaj: analiza v okviru projekta »Razvoj in spremljanje delovanja šolskih svetovalnih služb« (Bezić, 2008), »Šolska svetovalna služba: stanje in perspektive« (Gregorčič Mrvar idr., 2019), opravljena leta 2018, ter »Analiza obremenjenosti šolskih svetovalnih delavcev« (Lep, 2020). Organiziranih je bilo tudi nekaj posvetov, ki so obravnavali pomen šolske svetovalne službe v vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Leta 2012 je bila na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani organizirana okrogla miza »Pomen svetovalne službe za kakovostno vzgojo in izobraževanje«, leta 2019 pa okrogla miza ob izdaji tematske številke revije Sodobna pedagogika z naslovom »Pedagog kot šolski svetovalni delavec v vzgojno-izobraževalni ustanovi«.

Pri preučevanju vloge in pomena šolske svetovalne službe je nujna širša perspektiva, ki vključuje aktualno družbeno dinamiko in stanje v širši družbi.

Omenjene strokovne analize in razprave med ugotovitvami navajajo tudi problematiko sprememb v družbi. Spreminjanje potreb in zahtev vzgojno-izobraževalnega procesa je namreč odraz širšega dogajanja v družbenem prostoru. Zaradi tega je tudi pri preučevanju vloge in pomena šolske svetovalne službe nujna širša perspektiva, ki vključuje aktualno družbeno dinamiko in stanje v širši družbi. V prispevku bomo pregledali in izpostavili nekaj ključnih spremenjenih družbenih okoliščin, ki posledično sprožajo tudi spremembe šolskem svetovalnem delu. Pri tem se bomo v večji meri osredotočili predvsem na šolsko svetovalno delo v srednji šoli. Kljub številnim podobnostim v delovanju šolskih svetovalnih služb na različnih ravneh vzgoje in izobraževanja so pomembne specifičnosti posameznih ravni. Potrebe in značilnosti različnih starostnih obdobjev otrok in mladostnikov so različne in

posledično ima tudi šolska svetovalna služba na posameznih ravneh vzgoje in izobraževanja posebnosti.

1 Družbene spremembe v obdobju po nastanku dokumenta Programske smernice šolske svetovalne službe v srednji šoli

V tem relativno dolgem časovnem obdobju so družbene spremembe tako kompleksne in soodvisne, da je predstavljanje ter izpostavljanje posameznih sprememb problem, saj lahko omeji širšo sliko. V namen vsaj delnega uvida v nastale razlike bomo kljub temu v nadaljevanju navedli nekatere od pomembnejših družbenih okoliščin.

1.1 Internet in računalniška tehnologija

Danes ob samoumevnosti interneta, uporabe računalnika, pametnih telefonov in drugih pametnih naprav skoraj preseneča, da je v letu uveljavitve programskih smernic internet šele pridobil prve uporabnike. V Sloveniji smo namreč dobili prvo internetno povezavo na začetku devetdesetih letih. Raziskava iz leta 1998 kaže, da je bilo tega leta med uporabniki interneta le 7 % slovenskih gospodinjstev (Vehovar in Batagelj, 1998). Danes po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURS, 2020) redno uporablja internet 89 % oseb, starih 16–74 let, med mladimi pa skoraj vsi (98 %). Tudi računalniška oprema šol in domačih gospodinjstev je bila leta 1998 za razliko od aktualnega časa skromna. Danes večina otrok in odraslih poseduje ne samo računalnik, ampak tudi pametni telefon (SURS, 2020). Mobilna telefonija se je v tistem času šele začela razvijati. Prvi telefoni, ki so bili predhodniki današnjih pametnih telefonov, so se namreč pojavili na tržišču šele leta 2007 (Računalniške novice, 2014).

Za nami je obdobje pandemije in šolanja na daljavo, ki je tudi v pomenu in možnostih spleta pomenilo manjšo revolucijo tako na področju opreme in novih aplikacij za komunikacijo (Zoom, Teams idr.) kot pri širjenju dostopnosti. Če so starši in šole vsaj najmlajšim še poskušali omejevati uporabo računalniških naprav in spleta, so v času pandemije ti postali ne samo dostopni, temveč tudi z vidika šolskega dela pričakovani. Problemi prekomerne uporabe računalniških naprav, iger in socialnih omrežij so se v obdobju šolanja na daljavo še razširili in ojačali. Ob sedanjih množični uporabi socialnih omrežij v vseh starostnih skupinah in ob pasteh, ki jih ta prinaša, skoraj pozabimo, da se je na primer Facebook pojavil šele leta 2004. Pri aktualnem delu z mladimi se tako pri individualnem kot pri skupinskem delu pojavljajo številni in vedno novi izzivi prav v povezavi s socialnimi omrežji.

V šoli in šolskem svetovalnem delu so se v zadnjih petindvajsetih letih že zaradi uporabe interneta ob kurativnem in preventivnem delu odprle številne nove naloge in zadolžitve. Naj omenimo samo nekatere. Elektronska pošta omogoča hitro komunikacijo, hkrati pa že pregledovanje pošte in odgovarjanje nanjo prinaša povsem drugačne in nove dimenzije dela kot v času pred uveljavitvijo programskih smernic, npr. tudi večjo količino administrativnega dela in podaljševanje delovnega časa. Različna administrativna opravila, ki so bila v preteklosti v domeni tajništva oziroma administracije šole, ter tudi številna nova so se zaradi spletne dostopnosti podatkov in varovanja osebnih podatkov premaknila med delovne obveznosti šolske svetovalne službe.

V šoli in šolskem svetovalnem delu so se v zadnjih petindvajsetih letih že zaradi uporabe interneta ob kurativnem in preventivnem delu odprle številne nove naloge in zadolžitve.

Internet je poleg
koristnih vsebin
in možnosti
prinesel tudi
različne probleme
na področjih
odvisnosti,
zlorab,
medvrstniškega
nasilja ipd.
in z njimi nove
dimenzije
šolskega
svetovalnega dela
– tako kurativnega
kot preventivnega.

Uporaba interneta je odprla nove možnosti informiranja, pridobivanja znanja in ozaveščanja, pa tudi nove naloge šolske svetovalne službe pri prenosu teh vsebin dijakom in dijakinjam, staršem in učiteljem. Internet je poleg koristnih vsebin in možnosti prinesel tudi različne probleme na področjih odvisnosti, zlorab, medvrstniškega nasilja ipd. in z njimi nove dimenzije šolskega svetovalnega dela – tako kurativnega kot preventivnega (Lešnik Mugnaioni idr., 2022; Safe.si; Spletno oko idr.).

1.2 Psihosocialni dejavniki in psihofizično zdravje mladih

Različni kazalniki kažejo, da se psihosocialna problematika in psihoiizično ter duševno zdravje mladih v tem obdobju pomembno poslabšujejo. Po ugotovitvah raziskave Mladina 2020 (Lavrič idr., 2021) se je delež mladih, ki čutijo osamljenost kot problem, v zadnjih desetih letih povečal za kar 76 %, tistih, ki čutijo stres nekaj oziroma večino dni v tednu, pa celo za 110 %. Poročilo Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) o duševnem zdravju otrok in mladostnikov v Sloveniji (Jeriček Klanšček idr., 2018) prikazuje za obdobje 2008 do 2015 za skoraj 26 % povečano število prvih obiskov otrok in mladostnikov pri zdravniku zaradi diagnoze duševne in vedenjske motnje (prav tam, str. 57). Poraba zdravil za zdravljenje duševnih in vedenjskih motenj, ki jih navaja poročilo raziskave NIJZ (Jeriček Klanšček idr., 2018), se je pri osebah, mlajših od 20 let, v obdobju od 2008 do 2015 povečala za 48 %. Najbolj se je povečala med mladostniki med 15. in 19. letom starosti, saj je bila leta 2015 za kar 73 % večja kot leta 2008. Povečanje porabe zdravil je bilo predvsem zaradi velikega porasta porabe antidepressivov (43-% porast porabe) in psihostimulansov (88-% porast porabe) v starostni skupini od 15 do 19 let (Jeriček Klanšček idr., 2018, str. 52). Slovenski mladostniki tudi poročajo o več samomorilnih poskusih, kot je povprečje drugih vključenih držav (Jeriček Klanšček idr., 2018, str. 221).

- Že tako poslabšano psihoiizično in duševno zdravje otrok in mladostnikov se je po obdobju pandemije in šolanja na daljavo še poslabšalo. Poročilo UNICEF-a v letu 2021 (UNICEF, 2021) o samooceni otrok in mladostnikov glede duševnega zdravja poudarja, da se večina vprašanih ves čas počuti pod stresom ali pritiskom; kar 70 % otrok in mladih je v preteklem letu nepojasnjeno občutilo bolečino v trebuhu, bolečino v prsih, slabo počutje, motnje spanja, dolgotrajno žalost ali obup. Od tega jih je 64 % pomislilo, da so naštetih simptomi posledica duševnega zdravja; 60 % otrok in mladih je zaradi epidemije bolj strah prihodnosti kot prej; skoraj 50 % je pri sebi opazilo porast stisk in tesnobe; večina rešuje svoje stiske sama in se o tem ne pogovarja z odraslo osebo; otroci so brez dovolj podpore v šoli po vrnitvi v razred pogosteje občutili napetost, stres oz. bili pod pritiskom (UNICEF, 2021). Slednje potrjuje pomen in varovalno vlogo šole ter šolske svetovalne službe pri mladih.
- Obdobje šolanja na daljavo je sprožilo celo vrsto problemov, ki se odražajo na psihoiizičnem stanju otrok in mladostnikov. Ob pomanjkanju stikov z vrstniki ter posledicami, ki jih to pomanjkanje sproža, je šolanje na daljavo močno okrnilo varovalni učinek šole. Ta namreč predstavlja pomemben varovalni dejavnik tudi na področju izpostavljenosti nasilju v družini (Domiter Protner, 2014). Za številne mlade je namreč šola tudi okolje umika iz disfunkcionalne družine. Že pred pojavom covid-19 so rezultati raziskave (prav tam), ki je vključila reprezentativni vzorec srednješolcev iz vse Slovenije, pokazali, da kar 42 % srednješolcev doživlja eno ali več oblik nasilja v družinskem okolju. Za obdobje pandemije raziskave (Filipčič idr., 2021) kažejo porast nasilja v družini in s tem še večjo izpostavljenost otrok in mladostnikov temu. To se odraža tudi na njihovem duševnem stanju, saj sproža strah, negotovost, občutke krivde in različne druge stiske. Glede

Ob pomanjkanju
stikov z vrstniki ter
posledicami, ki jih
to pomanjkanje
sproža, je šolanje
na daljavo močno
okrnilo varovalni
učinek šole. Ta
namreč predstavlja
pomemben
varovalni dejavnik
tudi na področju
izpostavljenosti
nasilju v družini.

na vse navedeno ni presenetljivo, da je večina učiteljev iz Slovenije (82 %), vključenih v mednarodno raziskavo motenj izobraževanja v času epidemije covid-19 (Klemenčič idr., 2021), poročala o nekolikšnem ali občutnem zmanjšanju motivacije učencev za učenje; to pa je sprožilo tudi nove dimenzije šolskega svetovalnega dela z učitelji ter seveda z učenci, pri katerih so ob drugih stiskah nastopile tudi nove težave s šolsko uspešnostjo.

- Pogosto spregledana oblika psihičnega pritiska, ki ga doživljajo mladi v družinskem okolju, je povezana s pričakovanji staršev. Ta pričakovanja niso vedno neposredna. Mirjana Ule (2015) meni, da so otroci v Sloveniji zelo ponotranjili željo po uspehu. Že v raziskavi leta 2000 se je pokazalo, da je kar 62,9 % devetošolcev, vključenih v raziskavo, nezadovoljnih s svojim šolskim uspehom, med njimi je kar 70,6 % nezadovoljnih zato, ker mislijo, da bi lahko dosegli več (Ule idr., 2000). Po podatkih iste raziskave kar 49 % otrok kot velik problem občuti prevelika pričakovanja staršev (Ule idr., 2000, str. 42).
- Problem povečanja različnih oblik stisk v povezavi s šolsko uspešnostjo kažejo tudi druge raziskave. Raziskava PISA 2015 (Pedagoški inštitut, 2017) je pokazala, da je strah pred preverjanjem znanja pogost v vseh državah, a je v Sloveniji v povprečju višji od povprečja OECD, in sicer med uspešnimi (zgornja četrtina po dosežkih) zaskrbljenost izraža 51 % (v OECD 46 %) in med manj uspešnimi (spodnja četrtina po dosežkih) 71 % (v OECD 63 %) (prav tam).
- Še bolj zaskrbljujoče so ugotovitve raziskave PISA 2018, saj Nacionalno poročilo o raziskavi PISA 2018 (Šterman Ivančič, 2019) kaže, da je v Sloveniji o tem, da so zadovoljni s svojim življenjem (ocena med 7 in 10), poročalo 64 % učencev in učenk, v povprečju v državah OECD pa je o tem poročalo 67 % učencev in učenk. Da niso zadovoljni s svojim življenjem (ocena med 0 in 4), je v Sloveniji poročalo 20 % 15-letnikov, kar je za 4 odstotne točke več kot leta 2015. Na povprečni ravni držav OECD je o nezadovoljstvu z življenjem poročalo 16 % 15-letnikov (Šterman Ivančič, 2019, str. 92).
- Podatki o občutkih ponosa, radosti, žalosti in zaskrbljenosti prav tako zbujajo skrb in zahtevo po pozornosti (Šterman Ivančič, 2019). V primerjavi slovenskih podatkov s povprečjem držav OECD najbolj izstopa nižje izražanje ponosa in radosti pri slovenskih 15-letnikih. Da se pogosto ali vedno počutijo ponosne, je poročalo malo več kot polovica slovenskih učencev in učenk (povprečje OECD je 71 %), o tem, da se pogosto počutijo radostne, pa 64 % učencev in učenk (povprečje OECD je 89 %). Kar 35 % slovenskih mladostnikov je poročalo, da se pogosto ali vedno počutijo žalostni. Prav tako jih je dobra polovica poročala, da se pogosto ali vedno počutijo zaskrbljeni (Šterman Ivančič, 2019, str. 95).

Dejavnikov, ki vplivajo na psihoijično stanje in duševno zdravje mladih, je še veliko. Zgoraj omenjeni so le nekateri izmed kazalnikov sprememb na tem področju, ki jih ne smemo spregledati pri pregledu spremenjenih okoliščin in številnih novih izzivih šolskega svetovalnega dela v obravnavanem obdobju. Ob tem pa je povečan tudi obseg svetovalnega dela, kar potrjuje raziskava obremenjenosti šolskih svetovalnih delavcev (Lep, 2020).

1.3 Tržna usmerjenost šol

Omenjeni problemi šolske uspešnosti se ne odražajo samo na individualni ravni, temveč so odraz kompleksnejše problematike. Sociologi, pedagogi in tudi drugi avtorji že dalj časa problematizirajo pomen izobraževalne uspešnosti. Na pogled transparentni način opredeljevanja in izkazovanja do-

Pogosto spregledana oblika psihičnega pritiska, ki ga doživljajo mladi v družinskem okolju, je povezana s pričakovanji staršev.

Predstavljanje šol ni več prepuščeno naključju, ampak je natančno predvideno (informativni dnevi, dnevi odprtih vrat, publikacije o šoli) in temelji na prikazovanju kvalitete šole skozi različne dosežke ter možnosti za zagotavljanje razvoja otrok.

Problem poseganja tržnih mehanizmov v gimnazije so izpostavili že v Beli knjigi iz leta 2011. Ugotavljali so, da se spreminja standard splošne gimnazijske izobrazbe in se gimnazije prilagajajo tistim, ki se vpisujejo.

sežkov je postal, kot meni Ball (2004, v Barle, 2007), način družbene in moralne regulacije, ki vpliva tudi na prakso profesionalcev. Kazalnike kakovosti izobraževalnih sistemov, ki so se v preteklosti nanašali na dostop do izobraževanja v različnih družbah, so v zadnjih desetletjih zamenjali predvsem kazalniki t. i. izobraževalnih rezultatov (Domiter Protner, 2015). Velika pozornost je namenjena izobraževalnim dosežkom in na njihovi osnovi merjenju kvalitete šol, učiteljevega dela ter posledično primerjanju in poblagovljenju znanja in izobraževalnega procesa. Vzgojno-izobraževalni trg se vse bolj razvija, izobraževanje in znanje sta postala blago (Domiter Protner, 2015). Predstavljanje šol ni več prepuščeno naključju, ampak je natančno predvideno (informativni dnevi, dnevi odprtih vrat, publikacije o šoli) in temelji na prikazovanju kvalitete šole skozi različne dosežke ter možnosti za zagotavljanje razvoja otrok.¹ Zaradi tržne naravnosti izobraževalnega sistema vodstva šol pričakujejo, da bodo učitelji in učiteljice učence in učenke kar se da dobro pripravili za doseganje najvišjih rezultatov, ki bodo šole uvrstili med najuspešnejše izobraževalne ustanove v državi (Domiter Protner, 2019). Predstavljanje šol je večinoma v domeni ali sodelovanju šolske svetovalne službe. Glede na to, da se je ta dejavnost iz leta v leto nadgrajevala, je ni možno izmeriti, saj se je na tem področju izgradil kompleksni sistem. Predstavitve šol niso več povezane samo z enim dnevom. Čeprav še vedno obstaja formalno določeni informativni dan, poteka predstavljanje šol skozi vse leto. Eden izmed pokazateljev tržnega pristopa je tudi terminologija: poklicne tržnice, karierni sejem, zaposlitveni sejem ipd. Osnovne šole namreč že vrsto let organizirajo »poklicne tržnice«, na katere vabijo srednje šole, da se predstavijo. Ta dejavnost poteka pretežno del šolskega leta in s tem je povezana tudi vpetost svetovalne službe. A to je samo del dejavnosti. Srednje šole pripravljajo različne možnosti vključevanja osnovnošolcev v učni proces, obšolske dejavnosti ter celo v poletne šole. Problem poseganja tržnih mehanizmov v gimnazije so izpostavili že v Beli knjigi iz leta 2011. Ugotavljali so, da se spreminja standard splošne gimnazijske izobrazbe in se gimnazije prilagajajo tistim, ki se vpisujejo. To povezujejo s povečanim številom gimnazij po letu 1995 in načinom ijnanciranja (Bela knjiga, 2011). Poudarjajo, da gimnazije delujejo na izobraževalnem trgu in tekmujejo tako med seboj kot z drugimi srednjimi šolami (Bela knjiga, 2011, str. 192). Podobno prakso uporablja čedalje več visokošolskih ustanov za vključevanje srednješolcev v njihove ustanove.

V tržni naravnosti izobraževalnega sistema različna podjetja vidijo priložnost za svojo dodatno ali ključno dejavnost in organizirajo karierni sejme ter oblikujejo ponudbo »pomoči« pri promociji šol. Šolske svetovalne službe so ob ustvarjanju idej in priložnosti za promocijo svoje šole čedalje bolj obremenjene s koordinacijo vseh ponudb promocije, aktivnosti in sejmskih priložnosti. Hkrati je šolska svetovalna služba v okviru karierni orientacije zelo vpeta v organizacijo in tudi čedalje pogostejšo koordinacijo različnih ponudb promocije, aktivnosti in sejmskih priložnosti za dijake in dijakinje na študijskem in zaposlitvenem področju. Vsa omenjena ponudba je sicer lahko koristna pri karierni orientaciji, a je tako široka, da bi zahtevala polno angažiranost vsaj enega svetovalnega delavca samo za to področje, na katerem se pojavljajo vedno nove dimenzije in aktivnosti. Med njimi bi omenila tudi številne projekte.

1 Leta 2013 objavljena lestvica šol (Lestvica šol, Alma Mater), ki je nastala na osnovi dosežkov nacionalnega preverjanja znanja v osnovnih šolah, ki je močno vplivala na starše in zaposlene na šolah. Ob naraščajočem interesu staršev za iskanje najboljše šole je imela hierarhična razvrstitev šol veliko težo (Zaviršek idr., 2019). Starši v Sloveniji imajo namreč glede na evropsko povprečje (naj)višje cilje za izobraževanje otrok. Podatki raziskav o izobraževalnih potekih v Evropi in Sloveniji, ki jih navaja Ule, kažejo na »paternalističen in instrumentalen odnos tako učiteljev kot staršev do šolajočih otrok, ki je osrediščen okrog ocen, zaključnih spričeval, vpisa otrok v ugledno šolo ipd.« (Ule, 2015, str. 12).

1.4 Projekti

Če so bili v preteklosti prevladujoči predvsem projekti na ravni šol, ki so jih pogosto zasnovali na samih šolah ali v sodelovanju z izbranimi drugimi institucijami ali šolami, je danes to področje precej drugačno.

Kvaliteta šol se že dalj časa prikazuje tudi skozi vključenost v različne projekte na nacionalni in mednarodni ravni. Torej je vključenost šol v projekte skoraj nuja. Na tem mestu ni prostora za opis, analizo in ovrednotenje pozitivnega doprinosa, kot tudi ne problemov. Navajamo jih predvsem v smislu širše slike, ki spreminja in predvsem širi tudi področje šolskega svetovalnega dela.

Kvaliteta šol se že dalj časa prikazuje tudi skozi vključenost v različne projekte na nacionalni in mednarodni ravni. Torej je vključenost šol v projekte skoraj nuja. Na tem mestu ni prostora za opis, analizo in ovrednotenje pozitivnega doprinosa, kot tudi ne problemov.

2 Spremembe zakonskih in drugih pravnih aktov, povezanih s šolskim svetovalnim delom

Odras razmer v družbi je tudi spreminjanje in uvajanje različnih pravnih določil. V obravnavanem obdobju je bilo precej sprememb, predvsem pa novosti tudi na pravnem področju, ki je neposredno ali tudi posredno povezano s šolskim svetovalnim delom.

Zakon o organizaciji in ijnanciranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) je bil v tem obdobju več kot dvajsetkrat dopolnjen in spremenjen, Zakon o osnovni šoli štirinajstkrat in Zakon o gimnazijah šestkrat. Leta 2006 je bil sprejet novi Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju, leto kasneje Zakon o maturi, leta 2014 Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami ter leta 2018 Pravilnik o prilagoditvah šolskih obveznosti dijaku v srednji šoli in Pravilnik o vpisu v srednje šole.

Sedaj veljavni² Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1) imamo od leta 2011. Za odkrivanje in delo z nadarjenimi v osnovni šoli je Strokovni svet RS za splošno izobraževanje potrdil Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci devetletne osnovne šole (1999) leto po sprejetju Programskih smernic (2008) ter leta 2007 še za srednje šole Koncept vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki (2007).

Zaščito ter korist otrok in mladostnikov znotraj družinskega okolja ureja Družinski zakonik, sprejet leta 2017. Še posebno pomembni za to področje in tudi za šolo obvezujoči so Zakon o preprečevanju nasilja v družini, ki je stopil v veljavo leta 2008, ter z njim povezani pravilniki: Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode (2009), Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini (2009, 2017) in Dogovor v zvezi z opravljanjem nalog za zaščito otrok, ki izhajajo iz Zakona o preprečevanju nasilja v družini (2013). Pri vseh oblikah izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini ima šolska svetovalna služba pomembno vlogo pri delu z njimi ter z učitelji, vodstvom šole ter institucijami, ki so vključene v obravnavo.

Pri vseh oblikah izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini ima šolska svetovalna služba pomembno vlogo pri delu z njimi ter z učitelji, vodstvom šole ter institucijami, ki so vključene v obravnavo.

Za ukrepanje ob pojavih medvrstniškega nasilja pa je od leta 2014 pripravljen Protokol ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno izobraževalnih zavodih (2014), ki med drugim določa tudi naloge šolske svetovalne službe.

² Tudi prvi zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, ki je bil sprejet po uveljavitvi smernic leta 2000.

Ob omenjenih zakonih in pravilnikih so nastali in se spreminjali še drugi. Izpostavili smo samo ključne, ki so neposredno povezani s šolskim svetovalnim delom.

3 Spremembe obsega posameznih skupin dijakinj in dijakov, za katere je formalno predvidena posebna vloga šolske svetovalne službe

V obravnavanem obdobju je nataliteta upadala, kar se je odražalo v zmanjševanju števila dijakinj in dijakov v srednjih šolah. Tako je bilo srednješolskem izobraževanju v šolskem letu 1998/99 vpisanih 106.536 dijakinj in dijakov (Podatki za analizo ..., 2021, str. 18), v šolskem letu 2022/23 pa le 77.462 (SURS, 2022). Zaradi tega je še večje pozornosti deležno povečanje števila dijakov in dijakinj v posameznih skupinah. Vloga šolske svetovalne službe je določena tudi na zakonski osnovi (glej zgoraj omenjene zakonske akte). V nadaljevanju je s te perspektive prikazano stanje na treh področjih. Seveda pa so spremembe še pri drugih (npr. pri vzporednem izobraževanju, vrhunskih športnikih).

3.1 Dijaki in dijakinje s posebnimi potrebami

V šolskem letu 2022/23 je v srednjih šolah po podatkih SURS 6585 dijakinj in dijakov s posebnimi potrebami. Zaradi sprememb na področju usmerjanja je smiselna primerjava samo za obdobje po uveljavitvi sedanjega Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. A tudi, če v primerjavo vključimo samo zadnjih deset let, ugotovimo, da se je število skoraj podvojilo, saj jih je bilo v šolskem letu 2012/13 v srednjih šolah 3508. Za šolsko svetovalno delo torej samo na tem področju pomeni 100 % več nalog pri svetovalnem delu z dijaki in dijakinjami, njihovimi starši, učitelji in vsemi sodelujočimi institucijami ter pri pripravi in spremljavi individualiziranih programov.

3.2 Nadarjeni dijaki in dijakinje

Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci v osnovni šoli je sicer nastal kmalu po sprejetju programskih smernic. Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi v srednji šoli pa je bil sprejet skoraj deset let kasneje. Raziskava Mojce Juriševič (2012) je pokazala 26 % prepoznanih nadarjenih v osnovni šoli, v gimnazijah pa več kot 50 % (prav tam, str. 106). Tako veliko število prepoznanih nadarjenih pomeni za šolsko svetovalno delo ob povečanem obsegu dela tudi izziv spodbudnega in ustvarjalnega okolja za vse dijakinje in dijake šole, sodelovanje z drugimi institucijami, svetovanje učiteljem glede pristopov notranje diferenciacije in individualizacije.

3.3 Priseljeni dijaki in dijakinje

Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURS, 2022) se je v šolskem letu 2021/22 v osnovne šole vključilo 875 učencev in učenk z državljanstvom druge države Evropske unije, dijakov in dijakinj v srednjih šolah pa je bilo 335. Podatki o vključenosti mladostnikov iz držav izven Evropske unije niso prikazani. V februarju 2023 je bilo v osnovnih šolah tudi 907 učencev in v srednjih šolah 100 dijakov, ki so prišli v Slovenijo kot begunci iz Ukrajine (N1, 4. 3. 2023).

Za vse dijakinje in dijake, ki različnih razlogov prihajajo iz tujine, šolska svetovalna služba pripravi ali sodeluje pri pripravi in spremljavi osebnega izobraževalnega načrta (Pravilnik o prilagoditvah šolskih obveznosti dijaku v srednji šoli, 2018). To vključuje tudi svetovanje učiteljem, organizacijo in spremljavo tečaja slovenskega jezika, sodelovanje s starši ali skrbniki ter različnimi ustanovami.

4 Razvojno-analitično in preventivno delo

Vse omenjene spremembe v družini, šoli in v različnih skupinah ter družbi so izrazito kompleksne in kažejo na povečano potrebo po razvojno-analitičnem delu ter nujnosti preventivnih dejavnosti. Oboje je tudi zapisano tako med temeljnimi načeli kot med osnovnimi dejavnostmi šolskega svetovalnega dela tudi v Programskih smernicah. Do sedaj opravljene širše analize šolskega svetovalnega dela (Bezić, 2008; Gregorčič Mrvar, 2019; Lep, 2020) so pokazale, da se prav razvojno-analitične in preventivne dejavnosti najredkeje izvajajo. Po že omenjenih intenzivnih spremembah na področju duševnega zdravja in posledično še večji potrebi otrok, staršev in učiteljev po akutni individualni obravnavi je časovnih možnosti za razvojno-analitično delo in preventivno delo še manj.

Sklep

V prispevku je prikazanih nekaj sprememb v družbenem okolju, ki se delno manifestirajo na zakonodajnem področju. Obseg in pomen vplivov teh sprememb pri mladostnikih, starših, učiteljih, svetovalnih službah, vodstvu šol in šolah nasploh pa sta do sedaj samo parcialno raziskana. Problem, ki se kaže že od uveljavitve programskih smernic, so normativi šolskega svetovalnega dela. V Programskih smernicah iz leta 1998 je namreč zapisano: »V obliki standarda je ponujena bodisi vsebina bodisi pričakovani obseg posamezne naloge svetovalne službe. Predvideni standard je treba brati pogojno, ker ga je možno doseči le v primerih, ko je na šoli zaposlen en svetovalni delavec na največ vsakih 16 oddelkov. Kolikor predlagani normativ ni zagotovljen, se standarda ne upošteva. V primeru, ko standarda ni mogoče upoštevati, si svetovalna služba s »Programskimi smernicami« pomaga, da v skladu s svojo strokovno usposobljenostjo in glede na posebnosti in vsakokratne potrebe šole ter vseh udeleženi v njej med ponujenimi nalogami izbere prioritete naloge.« Normativ enega svetovalnega delavca na 16 oddelkov žal nikoli ni bil dosežen. Izboljšani normativi po obdobju epidemije so zelo koristni, a ob omenjenem povečanju in kompleksnosti svetovalnega dela v šolah bi bilo nujne tudi spremembe, ki bi omogočile celovito strokovno delo. Vse dosedanje analize kažejo, da se izrazito povečuje delež administrativnih nalog ter zmanjšuje ali celo izpušča razvojno-analitične in tudi preventivne dejavnosti. Glede na navedene spremembe pa bi bilo prav to nujno v korist otrok, šol in navsezadnje družbe.

Potrebo po prerazporeditvi razmerja med preventivnimi in kurativnimi dejavnostmi, ki je bila poudarjena že v pred nekaj leti opravljenih analizah (npr. Gregorčič Mrvar idr., 2019) je v sedanjih razmerah še težje uresničiti. Ob izrazito povečanem obsegu in globini težav ter stisk na področju duševnega zdravja in še vedno premajhnem številu svetovalnih delavcev se v svetovalnem delu še povečujeta deleža individualnega svetovanja in intervencijskega dela. Problem je še kompleksnejši, saj se normativ za svetovalno delo nanaša na število oddelkov oziroma dijakov in dijakinj. Teh je v šolskem letu 2022/23 v srednjih šolah skoraj 30 % manj kot leta 1998 (Podatki za analizo ..., 2021, str. 18; SURS, 2022), kar se je posledično odrazilo tudi na zmanjšanem številu zaposlenih. Potrebe po strokovnem delu, znanju in pomoči šolskih svetovalnih delavk in delavcev pa so ves čas naraščale. Število dijakov in dijakinj, ki potrebujejo individualno svetovanje in obravnavo, se je izrazito poveča-

Vse omenjene spremembe v družini, šoli in v različnih skupinah ter družbi so izrazito kompleksne in kažejo na povečano potrebo po razvojno-analitičnem delu ter nujnosti preventivnih dejavnosti.

lo, npr. samo tistih z odločbo o usmeritvi otroka s posebnimi potrebami je dobrih 100 % več kot leta 1998. Zaradi vseh omenjenih okoliščin naraščajo tudi potrebe učiteljev in učiteljic ter vodstev šol po strokovnem svetovanju in pomoči šolske svetovalne službe. Ob vsem navedenem se še neustrezno povečujejo administrativne in druge obveznosti, ki posegajo v strokovno delo svetovalnih delavcev in delavk (Gregorčič Mrvar idr., 2019; Lep, 2020). Zanimariti ne smemo tudi čedalje močnejšega vdora vplivov kapitala v šolstvo.

Zanimivo je, da so temeljna načela, ki jih določajo programske smernice, tudi po vseh teh letih in spremembah ustrezna. Posodobitev bi bila smiselna predvsem pri osnovnih področjih dela in delovnih nalogah ter sistemskih spremembah. Pri tem bi bilo nujno določiti naloge, ki ne sodijo v delo šolske svetovalne službe, ter omogočiti razvojno-raziskovalno strategijo, na kar opozarjajo tudi Gregorčič Mrvar in sodelavci (2019), Medveš (2018; 2022) in drugi. Številni svetovalni delavci so po letu 2006 izgubili polno delovno obveznost v svetovalni službi (Bezić, 2008), naloge pa so se iz leta v leto širile. Zaradi tega so nujne in koristne korekcije normativov v zadnjih dveh letih samo delna rešitev. Potrebe po strokovnem delu šolskih svetovalnih služb so namreč narastle enormno. Zaradi tega so še bolj absurdni pretekli in aktualni³ poskusi posegov političnih akterjev v (raz)vrednotenje tega dela. ■

Viri in literatura

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011). Krek, M. in Metljak, M. (ur.), elektronska knjiga. Zavod RS za šolstvo.

Bezić, T. (2008). Razvoj in spremljanje delovanja mreže svetovalnih služb. *Sodobna pedagogika*, 59(2), 60–80.

Dogovor v zvezi z opravljanjem nalog za zaščito otrok, ki izhajajo iz Zakona o preprečevanju nasilja v družini (2013). http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/urad_zarazvoj_in_kakovost_izobrazevanja/prepoznavanje_preprecevanje_in_obravnavana_nasilja/nasilje_v_druzini/

Domiter Protner, K. (2014). *Zloraba otrok v družini. Možnosti ukrepanja*. Zavod RS za šolstvo.

Domiter Protner, K. (2015). Različni vidiki nadarjenosti in nadarjeni v slovenskih šolah. *Šolsko svetovalno delo: revija za svetovalne delavce v vrtcih, šolah in domovih*, 19(1/2), 4–13.

Domiter Protner, K. (2017). Odnos do nadarjenih učencev in družbena (ne)enakost nadarjenih v slovenskih šolah od začetka 20. stoletja do danes. *Sodobna pedagogika*, 68(2), 50–64.

Družinski zakonik. (2017). *Uradni list RS*, 15/2017, 21/2018.

Filipičič, K., Drobnjak M., Plesničar, M., Bertok, E. (2021). Intimnopartnersko nasilje v času pandemije covida-19. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 72(1), 65–78.

Gregorčič, P., Jeznik, K., Kalin, J., Krofbič, R., Mažgon, J., Šarič, M., Šteh, B. (2020). Šolska svetovalna služba: stanje in perspektive. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Jeriček Klanšček, H., Roškar, S., Vinko, M., Konec Juričič, N., Hočevar Grom, A., Bajt, M., Čuš, A., Furman, L., Zager Kocjan, G., Hafner, A., Medved, T., Floyd Bračič, M., Poldrugovac, M. (2018). *Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji*. Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Koncept odkrivanja in dela z nadarjenimi učenci devetletne osnovne šole (1999). <https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2021/01/koncept-dela-z-nadarjenimi-ucenci.pdf>

Koncept vzgojno-izobraževalnega dela z nadarjenimi dijaki (2007). https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2021/01/koncept_viz_nadarjeni_srednje_marec_07.pdf

Kuralt, Š. (21. 6. 2023). Pedagoška stroka: To je razvrstitev svetovalnega dela. *Delo*. <https://www.delo.si/novice/slovenija/pedagoska-stroka-to-je-razvrstitev-svetovalnega-dela/>

Lavrič, M., Deželan, T., Klanjšek, R., Lahe, D., Naterer, A., Radovan, M., Rutar, T., Sardoč, M., Uršič, M., Majce, M., Cupar, T., Matjašič, M., Nacevski, K., Vombergar, N., Prešeren, J. (2021). MLADINA 2020 [Elektronski vir] : položaj mladih v Sloveniji. - 1. elektronska izd. - Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Založba Univerze v Ljubljani.

Lep, B. (2020). Analiza obremenjenosti šolskih svetovalnih delavcev. (2023). https://www.zrss.si/pdf/analiza_obremenjenosti_sols_svet_del.pdf

3 Aktualni poskus razvrstitev šolskega svetovalnega dela predstavlja vladni predlog izhodiščnega plačilnega razreda šolskih svetovalnih delavcev (Proti razvrstitvi svetovalnega dela, 2023; Kuralt, 2023).

- Lestvica šol Alma Mater Europaea. (2023). <https://www.almamater.si/lestvicasol-osnovnesole-s180> in <https://www.almamater.si/lestvicasol-srednjesole-s181>
- Lešnik Mugnaioni, D., Klemenčič, I., Filipčič, K., Rustja, E., Novakovič, T. (2022). Protokol ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih. <https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2022/03/Protokol-ob-zaznavi-in-za-obravnavo-medvrstniškega-nasilja-v-VIZ-1.pdf>
- Klemenčič, E. M., Pertoci, N., Mirazchijski, P. (2021). Mednarodna raziskava motenj izobraževanja v času epidemije covida-19 (IEA REDS), Nacionalno poročilo – prvi rezultati. Pedagoški inštitut. https://www.pei.si/wp-content/uploads/2022/04/REDS_nacionalno_porocilo-1.pdf
- Medveš, Z. (2018). Šolsko svetovanje v spreminjanju pedagoških paradigem. *Šolsko svetovalno delo*, 22(2), 4–19.
- Medveš, Z. (2022). Zakaj umirajo dobre pedagoške ideje?: ob 80. jubileju prof. dr. Metoda Resmana. *Sodobna pedagogika*, 73(2), 87–113.
- N1 (2023). <https://n1info.si/novice/slovenija/status-vec-kot-8000-ukrajinskih-beguncev-v-sloveniji-bodo-podaljsali-za-eno-let/>
- Pedagoški inštitut (2017). Sporočilo za medije. https://www.pei.si/wp-content/uploads/2018/12/PISA_blagostanje_izjava-za-medije.pdf
- Šterman Ivančič, K. (ur.). (2019). *PISA 2018: program mednarodne primerjave dosežkov učencev in učenk: nacionalno poročilo s primeri analog iz branja*. 1. izd., 1. natis. Pedagoški inštitut. <https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/pisa/pisa-2018/>
- Programske smernice. Svetovalna služba v gimnazijah, nižjih in srednjih poklicnih šolah ter strokovnih šolah in v dijaških domovih (2008).* / [Gabi Čačinovič Vogrinčič idr.]. *Zavod RS za šolstvo*. http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2018/programi/media/pdf/smernice/Programske_smernice_SS.pdf
- Podatki z analizo za srednje šole in dijaške domove (2021).* Černoša, S. in Rački, T. (ur.). *Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Direktorat za srednje in višje šolstvo ter izobraževanje odraslih*. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MVI/Dokumenti/Srednja-sola/Publikacije/Podatki-z-analizo-za-SS-in-DD-2019_2020.pdf
- Proti razvrstitvi svetovalnega dela (2023).* <https://www.sviz.si/proti-razvrstitvi-svetovalnega-dela/>
- Protokol ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih (2023).* <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/SRI/Protokol-ob-zaznavi-medvrstniškega-nasilja-v-VIZ>
- Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode (2009). *Uradni list RS*, 104/2009.
- Pravilnik o načinu izvajanja mature za kandidate s posebnimi potrebami (2014, 2021, 2023). *Uradni list RS*, št. 82/2014, 108/2021 in 46/2023.
- Pravilnik o prilagoditvah šolskih obveznosti dijakov v srednji šoli. (2018). *Uradni list RS*, št. 30/18.
- Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini. (2009, 2017). *Uradni list RS* 31/2009, 42/2017.
- Pravilnik o vpisu v srednje šole (2018). *Uradni list RS*, št. 30/2018.
- Računalniške novice. (2014). 12 telefonov, ki so spremenili svet. <https://racunalniske-novice.com/telefoni-ki-pisejo-zgodovino/Safe.si>. <https://safe.si/>
- Spletno oko. <https://www.spletno-oko.si/>
- SURS. (2021). <https://www.stat.si/StatWeb/news/Index/9355>
- SURS. (2022). <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/10298>
- SURS. (2023). <https://www.stat.si/StatWeb/News/Index/11079>
- Ule, M., Renner, T., Mencin Čeplak, M., Tivadar, B. (2000). *Socialna ranljivost mladih*. MŠŠ, Urad RS za mladino; Aristetej.
- Ule, M. (2015). Vloga staršev v izobraževalnih potekih otrok v Sloveniji. *Sodobna pedagogika*, 66(1), 132.
- UNICEF (2021). *Duševno zdravje je še vedno tabu tema*. <https://unicef.si/dusevno-zdravje/>
- Vehovar, V. in Batagelj, Z. (1998). Uporabniki interneta v Sloveniji. V V. Vehovar (ur.), *Internet v Sloveniji*. <https://www.ris.org/index.php?fb=2&lact=1&bid=9732&parent=17>
- Zakon o gimnazijah. (2007, 2017, 2018, 2019). *Uradni list RS*, št. 1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 68/2017, 6/2018 – ZIO-1 in 46/2019.
- Zakon o maturi. (2007, 2016). *Uradni list RS*, št. 1/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 46/2016 – ZOFVI-K.
- Zakon o organizaciji in ijnanciranju vzgoje in izobraževanja. (1996). *Uradni list RS*, št. 16/2007 – uradno prečiščeno besedilo, 36/2008, 58/2009, 64/2009 – popr., 65/2009 – popr., 20/2011, 40/2012 – ZUJE, 57/2012 – ZPCP-2D, 47/2015, 46/2016, 49/2016 – popr., 25/2017 – ZVaj, 123/2021, 172/2021, 207/2021, 105/2022 – ZZNŠPP, 141/2022 in 158/2022 – ZDoh-2AA).
- Zakon o osnovni šoli. (1996). *Uradni list RS*, št. 81/2006 – uradno prečiščeno besedilo, 102/2007, 107/2010, 87/2011, 40/2012 – ZUJE, 63/2013 in 46/2016 – ZOFVI-K.
- Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju. (2006, 2017, 2019). *Uradni list RS*, št. 79/2006, 68/2017 in 46/2019.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND). (2008, 2016, 2017). *Uradni list RS*, 16/2008, 68/2016, 57/2017.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). (2012, 2017). *Uradni list RS*, 58/2011, 40/12 – ZUJE, 90/2012 in 41/2017 – ZOPOP.
- Zaviršek, D., Domiter Protner, K., Drobnič Radobuljac, M. (2019). Različnost otrok v kompleksnih okoliščinah: interdisciplinarnost in intersekcija kot pogoja prepoznavanja, preprečevanja in podpore otrokom, ki preživljajo nasilje. V V. Leskošek, T. Kodele, N. Mešl (ur.), *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Fakulteta za socialno delo.